

ГРИЩЕНКО Я.С.

*(Нац. тех. ун-т України «Київський політехнічний інститут»)***КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕНЬ
ВІРШОВАНОГО ТВОРУ**

The article is dedicated to the analysis of pragmatic, cognitive and anthropocentric strategies of verse study. In the paper the actual cognitive-pragmatic approach to verse study is grounded. The main subject of investigation is poetical discourse.

Key words: *speech act, egocentrism, poetical discourse.*

На тлі загального розповсюдження когнітивної та прагматичної парадигм, лінгвістичним дослідженням останніх десятиріч притаманний все більш глибокий та всеосяжний аналіз художньої літератури. Проте у своїй більшості такі дослідження присвячені вивченню прози, у той час як поезія лише частково підлягає подібному аналізу, хоча і надає широкий простір для цього.

Метою статті є огляд сучасних підходів до вивчення поетичного твору у рамках вищезгаданих парадигм. Основним **завданням** є аналіз шляхів дослідження віршованого твору та визначення перспективного, ще не вивченого напрямку для подальших досліджень. **Об'єктом** розвідки є поетичний дискурс, а **предметом** – його дослідження.

Прагматичний підхід до аналізу поетичного твору висвітлюється у роботі Е.А.Гришиної, де дослідниця застосовує апарат теорії мовленнєвих актів до опису структури поетичного тексту, для визначення якої вона використовує загальноновживане визначення структури, що бере свій початок ще у Ф. де Соссюра: це таке взаємовідношення елементів тексту, при якому зміна одного з них веде до зміни інших. Е.А.Гришина підкреслює, що у її дисертаційному дослідженні структуроутворюючими факторами вважаються певні характеристики мовця та акту мовлення: 1) яка мовленнєва дія лежить у основі того чи іншого висловлювання та 2) яка структура ролей у даному висловлюванні (мовець, адресат, предмет мовлення). У даному випадку прагматична структура ліричного тексту розглядається з динамічної точки зору, тобто авторка ставить акцент не на наявність тих або інших мовленнєвих актів у ліричному вірші, а на послідовність мовленнєвих актів, на їх розгортання, таким чином поєднуючи прагматичний аспект розгляду тексту з динамічним способом його аналізу [Гришина 1989, с.3].

Провідним критерієм вищезгаданого підходу до вивчення віршованих творів, за Е.А. Гришиною, є «відповідальність мовця за власне висловлювання», де під останнім розуміється ступінь участі мовця у власному висловлюванні, ступінь приналежності висловлювання мовцю. З використанням цього критерію мовленнєві акти у роботі дослідниці розглядаються у двох аспектах:

- з точки зору тієї дії, яку здійснює мовець даним мовленнєвим актом (питання, спонукання, обіцянка тощо);

- з точки зору тих комунікативних ролей, які є каркасом даного мовленнєвого акту (тобто з точки зору особових займенників, що лежать у основі мовленнєвого акту) [Гришина 1989, с.4].

Для аналізу віршованих творів Е.А.Гришина, певно дотримуючись теорії мовленнєвих актів Дж.Остіна, відокремлює дві провідні групи висловлювань: «словесні дії» (питання, спонукання, перформативи) та ствердження (оцінки, сентенції, констатації). Під перформативом дослідниця має на увазі – ствердження, яке не описує дію, а само є дією [Гришина 1989, с.5]. І тут існує деяке протиріччя по відношенню до теорії Дж.Остіна, який вбачав значення перформативів у тому, що вони не тільки є повідомленням та передачею думки, але й стають у повному розумінні слова діями або викликають невідкладні дії у тих, кому вони адресовані [Остин 1986]. Зважаючи на те, що автор розподіляв висловлювання на констативи та перформативи (усі використані Е.А.Гришиною типи висловлювань окрім констативів), та беручи до уваги погляд Е.Бенвениста, який вивів із складу перформативів висловлювання у спонукальній формі, але залишив усі інші [Бенвенист 1974, с.308], вважаємо розподіл дослідницею типів висловлювань на дві вищезгадані групи тим, що може викликати деякі сумніви та потребує подальшого дослідження.

Поняття перформативності набуло подальшого розвитку у дисертації Е.А.Горло. Дослідниця визначає перформативність, у рамках антропоцентричної моделі поетичного дискурсу, як мовленнєву дію, що повністю співвідноситься як з теорією Дж.Остіна, так і з уточненнями Е.Бенвениста. Дослідниця вивчає пряму, непряму та приховану перформативність. Пряма перформативність базується на спроможності мовленнєвих одиниць реалізувати наміри відправника відкрито для отримувача. Одним з її проявів є перформативні практики відправника, що сходять до прямого мовленнєвого впливу. Пряма мовленнєва дія зазвичай реалізується за допомогою спонукальних речень. Непряма перформативність репрезентується у перформативних практиках відправника, що сходять до непрямого мовленнєвого впливу. Непряма перформативність потребує від отримувача додаткових зусиль ідентифікації та реалізується у віршованому тексті через вибір тропів та мовленнєвих фігур, причому показники реалізації останніх значно перевищують показники реалізації засобів прямого мовленнєвого впливу, що дозволяє авторці припустити домінуючу позицію непрямої перформативності по відношенню до прямої. Прихована перформативність відображає, індивідуальні звичні перформативні практики відправника та спирається на неусвідомлюваний відправником вибір прихованих значень граматичних та лексичних одиниць. Прихована перформативність пов'язана з неусвідомлюваною автоматизованою індивідуальною та стереотипною актуалізацією автором віршованого тексту мовленнєвих знаків різних рівнів [Горло 2007, с. 8-9].

Аналіз трьох зазначених вище типів перформативності проводиться Е.А.Горло із залученням до дослідницького поля феноменів прямого та непрямого наміру, а також прихованих інтенцій відправника, які використовуються для ідентифікації особистісних якостей відправника по його мовленню.

Обмеження автором свого дослідження вивченням перформативної мовленнєвої дії, яка по суті співпадає з директивним мовленнєвим актом, залишає широке поле для вивчення функціонування у поетичному дискурсі таких мовленнєвих актів як експресив, квесітив тощо.

Спрямованість прагматичних досліджень на авторське «єго», знайшло своє відображення у наукових розвідках сучасних дослідників-лінгвістів, але і тут існують деякі протиріччя. Отже, у дисертаційній роботі Ю.С.Лазебника егоцентричне мовлення поета (одна із складових поезії як моделі світу) вивчається за допомогою концептуально-термінологічного апарату когнітивної парадигми..

Модель світу дослідник трактує, як «надпоняття», у якому синтезуються різні закономірності поетичного мовлення та способи організації мовних одиниць у тексті. Модель світу – це онтологічний статус поезії (від поетичного контексту до ідіостилю) у лінгвокогнітивній парадигмі. Поетична модель світу – сукупність поетичних об'єктів (що походять від різних денотатів), охоплених єдиним принципом світобачення. Одиницею поетичної моделі світу є поетичне слово, що моделює антропоморфний образ мовлення, а механізмом створення поетичної моделі світу виступає поетична мова – система моделювання, яка характеризується єдиною внутрішньою формою (онтологічною ідеєю), породжує тавтологічні номінації, має здатність до саморозвитку та детермінує логіку розвитку образної теми [Лазебник 1996, с.8-9].

Поезія як модель світу, за Ю.С.Лазебником – це загальний підсумок діяльності поета: по-перше, у певних жанрових межах (з метою втілення ідеї "поетичного"); по-друге, по розв'язанню антиномій мова / мислення, індивідуальне/ конвенціональне у мові та мисленні; по-третє, по експлікації у тексті констант світобачення та аксіологічних смислів. Лінгвокогнітивне утворення «поезія – модель світу» породжується у процесі взаємодії трьох факторів – поета як носія знань про світ і мову, мови як самостійної системи моделювання і як функції людини, дійсності як іманентної сутності і як об'єкта образного пізнання [Лазебник 1996, с.8, 40].

З вищесказаного випливає, що поезія як модель світу має трирівневу будову та диференціюється на поетичну модель світу, антропоморфну і логоморфну модель світу, текстову модель світу. На кожному з цих рівнів, з точки зору дослідника, поетові притаманний певний образ: "виконавець" механізму породження поетичної моделі світу; мовна особистість та носій когнітивних структур; креативна особистість, яка створює тексти. На рівні поетичної моделі містяться універсальні текстові структури, розгортання яких не залежить від інтенцій автора і не співвідноситься з індивідуальними смислами. Цей рівень твердо визначає напрямок поетичної діяльності – від пріоритету змісту до пріоритету форми, від екстенсionalità до інтенсionalità, від інтенції до конвенції. Рівень логморфної та антропоморфної моделей складають вербальні структури, що репрезентують "мовну" та "людську" точки зору на світ. На цьому рівні визначаються різні напрямки трансформації ідіостилю – від простоти до складності та від складності до простоти. Рівень текстової моделі репрезентує індивідуальний

образ світу, індивідуальний метатекст поета, аксіологічні та естетичні параметри авторської свідомості. Лінгвоконцептуальні опозиції, що створюють цей рівень, найменш жорстко детермінують поетичну діяльність; вони найбільш схильні до безмежного варіювання у різних прагматичних координатах. На кожному з рівнів поезії як моделі світу використовуються різні мови: поетична мова, яка створює поетичну модель світу у будь-яких ідиостильових контекстах; егоцентрична мова /"мовлення поета"/ та адекватна мова /"мовлення мови"/, у семіотичній взаємодії яких створюються моделі світу з різним співвідношенням вербального, екстенціонального та антропоморфного, інтенціонального; полістилістичний лексикон, здатний структурувати індивідуальні моделі світу, експлікувати різноманіття індивідуальних смислів [Лазебник 1996, с.40-41].

Отже, поезія як модель світу виявляється осередком стилістичних, семантичних, когнітивних процесів, які мають місце при породженні поетичного висловлювання, створенні тексту, формуванні ідиостилу.

Питання егоцентризму ліричного тексту також підіймається і у роботі вищезгаданої Е.А.Гришиної, яка при дослідженні віршованого тексту має справу не тільки з переходом від висловлювання, що у меншому ступені належить мовцю, до висловлювання, яке належить йому у більшому ступені, але й зі зростанням «я» як аксіологічного центра віршу.

Дослідниця зазначає, що егоцентризм ліричного тексту має свого «двійника» у тих текстах, де немає зміни мовленнєвих актів: це – тематичний перехід від опису предметів та явищ, що відносяться до позалюдської сфери, – до опису людини, його психічних та фізичних властивостей; цей принцип побудови тексту – антропоцентризм. При розгляді егоцентризму, як принципу, що лежить в основі структури ліричного тексту, Е.А.Гришина виключає усе індивідуально-авторське у даних текстах як несуттєве [Гришина 1989, с.12].

Натомість, у розвідках Е.А.Горло багато уваги приділяється індивідуально-авторському стилю поетичного дискурсу. Авторка проводить дослідження медійності поетичного дискурсу, яка трактується як невід'ємна властивість дискурсу репрезентувати стереотипну мовленнєву поведінку відправника (тобто відносно сталої систему мовленнєвих дій людини, яка сформувалася у відповідь на звичні умови спілкування, що мають властивість повторюватися), яка може бути як індивідуальною так і середньостатистичною [Горло 2007, с.29-30].

Індивідуальна мовленнєва поведінка автора тексту, як зазначає Е.А.Горло, актуалізується індивідуальними стратегіями мовленнєвої поведінки, які універсальні для мовних особистостей – носіїв різних мовних систем. У актуалізації стратегій мовної поведінки проявляються унікальні особливості мовної особистості, які забезпечують її неповторність та можуть бути основою для виведення її структурної моделі – сталої системи, що відображує стереотипні особливості, суб'єкта, який вступив у комунікацію, та детермінує його мовленнєву поведінку [Горло 2007, с.30].

Критерієм при аналізі напрямів дослідження віршованого твору було також поняття дискурсивності, адже воно є невід'ємним при вивченні стосунків

між автором та реальними особами чи подіями, що про них розповідається у дискурсі [Дейк 1989]. І тут, на відміну від Е.А.Гришиної та Ю.С. Лазебника, які розглядають лише віршований текст і не торкаються питань його дискурсивності, віршований текст як дискурс досліджує Е.А.Горло.

Поетичний дискурс у роботі розглядається як сукупність процесу та результату мовленнєвої діяльності, якій властиві три плани – лінгвістичний, лінгвокогнітивний та лінгвопрагматичний. Мовленнєві засоби, які реалізуються та актуалізуються відправником віршованого тексту, являють собою лінгвістичний план поетичного дискурсу. Мовленнєва свідомість, яка впливає на породження та сприйняття віршованих текстів, належить до лінгвокогнітивного плану. Маніфестація продуманого та звичного вибору відправником віршованого тексту мовленнєвих засобів відповідає лінгвопрагматичному плану поетичного дискурсу. Дослідниця наголошує на тому, що вона займається вивченням саме лінгвопрагматичного плану поетичного дискурсу, який дозволяє проаналізувати його перформативність [Горло 2007, с.8].

Складна універсальна модель поетичного дискурсу представлена у роботі дослідниці трьома рівнями – семантичним, синтаксичним та прагматичним. Семантичний рівень пов'язаний з інформацією про реальну дійсність, відправника та отримувача, яка міститься у віршованому тексті. Синтаксичний рівень відповідає мовним формам та зв'язкам між ними, що зафіксовані у віршованому тексті. Прагматичний рівень спирається на характеристики мовленнєвої ситуації, індивідуально-особистісні, соціальні та ситуативні характеристики, а також на пресупозиції відправника та отримувача віршованого тексту. Мовленнєва особистість розглядається як частина універсальної антропоцентричної моделі поетичного дискурсу, як активний суб'єкт, що реалізується у комунікації, слідує тим чи іншим стратегіям та тактикам спілкування, обирає та актуалізує певні лінгвістичні та екстралінгвістичні засоби. Отже, мовна особистість відправника – це складна структура, яку можливо розглядати з урахуванням лінгвістичних та екстралінгвістичних елементів [Горло 2007, с.18].

Підсумовуючи усе вищесказане, приходимо до **висновку**, що в центрі досліджень сьогодні знаходяться такі поняття як мовленнєвий акт, егоцентризм, дискурсивність та модель поетичного дискурсу. Проблема вивчення поетичного дискурсу у прагматичній, антропоцентричній та когнітивній парадигмах є актуальною і потребує подальшого розгляду.

Перспективою майбутнього дослідження вважаємо вивчення поетичного дискурсу у когнітивно-прагматичному вимірі.

Література

Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974. – 448с. Горло Е.А. Универсальная антропоцентрическая модель поэтического дискурса: Автореф. дис. ... д-ра. филол. наук: 10.02.19, 10.02.20/ Пед. ин-т. Южного федерального ун-та. – Ростов н/Д, 2007. – 46с. Гришина Е.А. Структура поэтического текста с точки зрения теории речевых актов (на материале русского восьмистишья

начала XX века). – Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19/ МГУ им. М.В.Ломоносова. – М., 1989. – 17с. *Дейк ван Т.А.* Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 312с. *Лазебник Ю.С.* Поезія як модель світу: лінгвістичний аспект: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.02 / НАН України. — К., 1996. — 47с. *Остин Дж.Л.* Слово как действие // Новое в зарубежной лингвистике: Вып.17. Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. – С. 22-129

ЄВЕНЧУК О.Г.

(Буковинська держ. фінансова академія)

СПОЛУЧНИКОВІ МАРКЕРИ ПІДРЯДНОСТІ

The markers of subordination, which are for complex sentence of time in the discours of the modern German writers Eleonara Hummel, Sven Regener and Georg Klein typical, are determined and analysed in the article. The patterns of wordorder in the complex sentence of time are given.

Key words: *syntax, complex sentence of time, marker of subordination.*

Синтаксис складного речення розглядають крізь призму його зв'язку з логічними формами мислення, притаманними мовним спільнотам на певному етапі їхньої історії [Буніятова 2004]. Більш вагоміше значення з цього погляду має гіпотаксис, розвиток якого відбувався на всіх етапах становлення синтаксису сучасної німецької мови.

Складне речення традиційно розуміється як поліпредикативна одиниця, що складається з двох чи більше компонентів (за предикативною структурою аналогічних реченням), яка утворює смислове, структурне й інтонаційне ціле [Гак 2000, с. 735]. Однак головна відмінність складного речення від простого полягає в тому, що просте речення описує подію (ситуацію), а складне речення відображає зв'язок між подіями [там само, с. 737]. У граматиці німецької мови виділяють три типи зв'язків між конститuentами складного речення: безсполучниковий, сурядний і підрядний зв'язки. На цій основі виділяють три типи складних речень: безсполучникові та сполучникові речення, які, у свою чергу, поділяються на складносурядні та складнопідрядні. Ці два типи складних речень різняться між собою характером відносин, протиставляючи сурядність і підрядність, та мовними засобами вираження, які забезпечуються відповідно сурядними та підрядними сполучниками.

Незважаючи на те, що багато дослідників (В.Г. Адмоні, О.І. Москальська, М.М. Гухман, А.М. Приходько, І.Р. Буніятова, В.М. Журмунський) акцентували свою увагу на складних реченнях та їх конститuentах, залишається ряд нерозв'язаних питань синтаксису, зокрема структури та функціонування різних видів складнопідрядних речень (далі – СПР) та мовних засобів вираження підрядності у сучасній німецькій мові.